

nijo» v trpko poentiliziranem dialogu in režisersko impresionalnem orisništvu. Končno pa še tisti »trikot«, ki ga tu Kraigher rabi že kar permutacijsko: Tomo—Vera—Drnovšek, Mira—Tomo—Mara, Mira—Tomo—Vera, Helena—Tomo—Vera, Elvira—Tomo—Vera, Vera—Tomo—Micka, Javornik—Mira—Praznik, Javornik—Mira—Tomo, Javornik—Elvira—Breznik i. t. d. V teh trikotih, ki se zdaj notranje kavzalno med seboj sekajo, zdaj spet samo epizodalno dotikajo, životari zunanje kaj malo razgibano dejanje, ki sahne v besedoviti reflektivni meditaciji v problem in motiv romana: kako zorita Tomo in Vera iz »mlade ljubezni«, moške poltenosti in ženske mlade psihopatije v »veliko ljubezen« in tudi dozorita, ko sta vsak v svoji naravi kot moški in ženska zrastle v »harmoničnost« v sebi in med seboj. Nasprotnost ponazorujeta Javornik in Mira, srediujeta (popolnoma štatistovsko neobdelano) Breznik in Elvira. To rešitev problema in problem romana sam najlepše naslikati pustim Kraigherjevi lastni besedi: »Ali sva midva zrela, Tomo?« — »Mislim, da sva zrela — za sveti zakrament! Jaz sem premagal svojo zunanost (menda pojem materialistične teorije osredja!) in nagone svojega mesa. Ti si premagala svoje misli na ljubezen — greh (menda pojem kantovskega heteronomstva!), premagala si svoj obup in svoje stališče žrtvovanja.« — »Malo sram me je.« — »Bilo je potrebno! Šele takrat, ko si sklenila žrtev, je postala tvoja ljubezen nesebična — vélika ljubezen. Ne greh in smrt — življenje in odgovornost je ljubezen. Beg je strahopetnost — vztrajanje je junaštvo. Pa naj bi prišla nezvestoba in izdajstvo — ljubezen vztraja!« — »Če je ljubezen zakon in zakrament — ...potem sva midva že zakonca in sva prejela sveti zakrament! Potem imava že pravice...« — »Pravice imava, ljubica, in — dolžnosti! Dokler ne moreva prevzeti popolne odgovornosti, ostane najina ljubezen čista!« — Že iz navedenega utegne biti jasno, kako in kaj uči Kraigher. Jasno ne zna povedati in kar je povedal, je eklektično iz avtonomne moralke: monistični materializem, neokantianstvo, Wundt, Herbart, Paulsen... Pot do »harmonične zrelosti« vidi Kraigher v delu (pragmatizem!) in, ko obsoja epikurejski individualizem in koketira z izrazi katoliške moralke (teološke čednosti: vera (Vêra), upanje, ljubezen, greh, sveti zakon, zakrament), ne ve govoriti drugače kakor vsak drugi materialni utilitarist: gnusi se na »štacunstvo« (bordel) in ve kazni zanje v spolnem okuženju in progresivni paralizi. Lica v romanu so številna, a so več in manj le pestri odtenki enega tipa: donhuanski Javornik, ki je spolno okužen, čisti, novelski Praznik, »zreli« Breznik ob »zreli« Heleni in dozorevajoči Elviri, packasti Bogdan, filistrsko tježoli Drnovšek, komedijsko situacijski notar Zorko, Vera, Mara, Dana, Magda i. t. d., vse ena sama fiziologija in fizionomija in le Mira je živa, a še Mira se mi zdi znana iz »Školjke« in »Kontrolorja«. Individualnost sicer, ki je manj nazorna kot so tipi. Zato verujem, da je Kraigher ta lica zares sam doživel, doživel v letih 190x..., morda tudi pozneje za »narodne vlade« v Ljubljani,

ki pomeni ali lapsus ali anahronizem (prim. str. 77 in 186!). Stoji, da zna Kraigher opazovati kakor še noben slovenski pisatelj pred njim. Opazuje pa le bolj stanovsko metodizirano kot zdravnik in sega enostransko samo v fiziologijo, ne v dušo. Študira in ne ljubi. Zato tudi ogreti ne more. Tistega, kar imenuje Nemeč »Gemüt«, nima, poezije nima. Navedeni Župančič (str. 139) je pač pristni pesniški krik, Kraigherjeva navedba samo kričeče dokazuje, da on sam iz sebe ni znal zajeti svojega glasu. Ta nedostatek poleg jezikovne neuglajenosti jemlje »Mladi ljubezni« pridevek dovršenosti. Knjiga le redkokrat dahne v buršikozno živi besedi »Škrobarja«, duh tujega jezika leži nad sleherni stranjo v knjigi. Pa da bi bil Kraigher vsaj v knjigi izličil obliko vtoliko, vkolikor bi bil mogel z majhnim trudom ob Brezniku. Ali Kraigher ni bral, da je tudi njemu povedal, kje greši? (Prim. »Isto čustvo nadčloveškega razkošja, uživajoč najvišjo mero pozemeljske krasote, ga navdaja 12, oko v oko 12; Tomo šeta okoli gred. Roke v hlačnih žepih 12; pravila mu je bila 14; upala je bila 16; Henrika ni bilo gnalo 17; ranjki 13; z vekami (vekami) 33; se je zastrmela 93, 227; za narodovo korist 205; igrati ulogo 250; svojega (njenega) 249; vsaki 257; i. p.). Priznam, da so to opravičljive malenkosti ob elementarno močnem osnutku in velikem socialnem smotru. Zato jih ne bi omenjal; pa sem jih moral, ker sodim, da je bil Kraigher ob novem natiskovanju svoje povesti že močno — desinteresiran. In to in pri Kraigherju ni znak »vélike ljubezni«, je — greh! — — —

Dr. I. Pregelj.

Franjo Onič: **Darovanje**. 1923. Tisk tiskarne A. Rodè v Celju.

Nekdo me je opozoril, da vnanja oblika Oničevih pesmi, tiskanih na ležeči osmerki, nekaj pomeni. Če odpreš zvežčič na strani 27. in pripreš trepalnice, se ti v obrisih pokaže stiliziran pečat, prav kakor je pesmi ime »Poljub pečatov«. Ne, sem rekel, Onič dela s tiskovnim likom svojih pesmi kakor drugi s stilom in besedo: ker nima plastike v sebi, se v plastiko odevlje. Kako bi sicer v Prvi besedi (str. 17.) mogel peti »mogočni pometač, ki pometa na vse strani oblake neba, peščene zemlje in morjâ —«:

»Ne morem priti do fontane
vedno iznova prelivajočih
se studencev, predno se nisem
vrgel iz enega kota vseh hodnikov
in drevoredov v drugi kot
in sprejemal samega sebe
v naročje, enkrat na tleh,
enkrat na stropu in med
vejami, in viziral preko
samega sebe v poševnem kotu
v ogledalu za seboj in pred seboj
na sebe. —»

Tako pa se mož
tudi na oči
meče iz kota
v kot.

Vzpričo te Oničeve iznajdbe »nevidni glumači razstavljaajo oder za darovanje in razodetje«. Darovanje je »Opferung« in Oničevi kozmični kolegi, kolikor jih mogočni pometač še ni pomel iz praških in lipsijskih kavarn, bodo veseli te slovenske filialke. Le da je medtem matično podjetje ustavilo plačila, ne da bi bilo o nesreči moglo pravočasno obvestiti vse svoje agente po deželi.

In tako eden teh še vedno meče »svoj plašč, stkan iz bolesti, vetrovom« in velika je njegova »prešernost med samim seboj razgaljenim, pojčim...« (Str. 36.)

So pesmi, ki so pri lasi podobne pesmim. In so pesmi, ki pesmim niso podobne. Take so Oničeve. In dobro je, da so take. Še sam bo prej spoznal, da Razodetje (str. 5.—9.) ni razodetje, temveč ščavje besed, pusto in gosto, ki skozenj niti »novi, daljni, težki koraki« ne morejo, ki prihajajo »od ugašajočega zapada«. Da Steber jetičnih (str. 21.) ni, kar naj bi bil, dokler »v diven zanos vesoljnih požarov« pleše poet »po taktu sviračev na obcestnih svetilkah«, kakor da je »zbesneli prerok iz belih vasi«. In da zlasti Popotnik ob studentu (str. 35.) ni tako sam, kakor se mu zdi:

»Ha!

Ali sem le sam,
dvakrat prokleti ali blagoslovljeni sin gora,
in ni mi tovariša na zemlji za dvogovor? —
Pridi, kdorkoli, le meni samemu enak,
da se pogovoriva iz obličja v obličje!«

Onič ni sam. Mnogo jih je, tako mnogo, da jih v Pragi in Lipsiji niti v konfekcijsko branšo ne sprejemajo več. Slovenec, žal, hodi in misli počasneje.

Stanko Majcen.

Ivan Rozman: **Nova erotika.** Disonance in akordi. V Ljubljani, 1923. Založila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg.

Je modrost indijska, ki pripoveduje, da je stopil brat mislec izza taksusove sence med brate poete. Ti so vinjeni v solncu rezali podobe iz gline. On pa je bil v senci in si je stregel vode iz studenca. Stopil je mednje in lej, bil je eden njih. Poslej so ga imeli za svojega, in kadar so se razgovarjali, nisi razložil, kdo govori.

Če te besede veljajo tudi o Ivanu Rozmanu, ki je z Novo erotiko, z Novim človekom postavil pred nas nad 200 aforizemskih dognanj, v opreznoskrbni besedi, trdnem stavu, potem bi mu bilo čestitati.

Godilo se mi je pri tej knjigi tako: Prvi pogled se je razveselil kultiviranega jezika, ki s tolikšno lahkoto vali tolikanj težke misli. Izčiščen je, kot od notranjega ognja prežarjen. Mestoma se te dojmi stisnjen. Potem sem si izbezal mesta, ki sem se od njih nadejal največ.

»Glej trpine, ki mukotrpno odpirajo in razkrajajo organizme življenja, da bi prišli resnici do živega. Delé jih siloma v dve prazni mrtvi lupini, v vsebino in obliko.« (Str. 27.)

»Fravo umetniško delo je: roditi iz ničesa. Kdor ni pozabil starega sveta, ne more roditi novega.« (Str. 80.)

Tam mukoma analizirajo obliko in vsebino Prešernovega soneta, kvinta, slovenščina, profesor Topož, tu nekdo v sponah starega sveta poraja nove: Če se ozremo nazaj v zgodovino... in Asirei in Babilonci.

Pridobili so me ti stavki in pričel sem od konca, previdno in počasi. Nemudoma moram pripomniti, da sem se Kantu in njegovim doslej ogibal z doslednostjo, ki je že nekako značaju podobna. Ne poznal bi jih, ko bi jih srečal danes. O mislecih nove romantike pa ne upam trditi, ali Rozmana poznajo ali bolj zase živé. Carl Dallagov Veliki nevednež, J. H. Newman i. dr. kakor Rozman kedaj pa kedaj stopijo »izza taksusove sence« med mladi rod oblikovavcev. Ne zgražajo se nad vinjenostjo lahkomišelnega rodu, čeprav sami pijo le vodo. Vedo vse in še mnogo več, in da ne znajo rezati podob iz gline, ni ne njih ne onih bolečina. Vendar sta mi za zdaj — gospod Rozman naj ne zameri — za zdaj Dallago in Newman, ki je Anglež, dočim je prvi penemčen Italijan, ljubša. Če bi se hotel uveriti, kaj Rozman vidi, ko reče: intuicija, bi ne imel lahkega posla, kakor vsaj s senco »lepe blodnosti« računim od vsega pričetka in vem, da je lahko tudi voda ambrozija višnjih bogov.

»Intuicija je otrok resnice in življenja,« stoji na str. 13. »Obe (namreč intuicija in resnica, ki pa v stavku ne tvorita stilistične enote, tako da na prvi pogled ne veš, kdo sta ti obe) stojita pod zakonom Večnosti, življenje pa je bojno polje Minljivosti, kjer Večnost krsti svoje junake.«

Str. 13.: »Predpogoj intuicije in idejam je živa Enota.«

Str. 14.: »Intuicija se rodi iz organizma, stoječega za križiščem.«

»Intuicija povzroča nosečnost umetnikove duše,« str. 15.

Str. 25.: »Sestavina organizma, ustvarjenega po intuiciji in idejah, je bistveno različna od sestavine organizma, narejenega po pojmihi.«

Če bi ne vedel, kaj je intuicija — in včasih tega res ne vem, Rozman, ki bi se k njemu zatekel, bi mi jo komaj razložil.

Tudi Rozmana je čas »velikega obračuna, čas svetovne vojne« postavil pred nalogo, ustvariti novega človeka. Le da pri nas čas pred izbruhom zla ni bil tako star in zrel, da bi se bili kovači nove usode mogli že takrat pripraviti na veliko kovanje. Takrat in dolgo prej. Bila so znamenja, Sodome in Gomore pa nismo imeli. In tako je Rozmanov format nujno ozek in po pravici, malo nepripravljen, se zdi, je naskočil svoj veliki tekst. Še mu gledajo učitelji čez ramo, sami dostojni, mogočni mojstri misli. Še ni pregledal naših zemljâ vseh, da bi ga instinkt povedel tja, kjer spoznanje najtežje čaka odrešenja po besedi.

In njegov stavek ni aforizem. Aforizem je več od resnice. Je resnica in pol. In če široka proza koplje problemu tla izpod nog, marljivo, neizgrešno, brez prestanka, dokler problem zrušen ne leži na poljani in mu vidimo v sree vsi, potem aforizem opravlja isti posel. Le da kakor tigra plane problemu za vrat — in že je na zemlji. Namreč problem, plen krvoločnega loveca.